

UDK 821.164.4.09(497.16)"18"
Pregledni rad

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“
alradoman@yahoo.ie

**BOŽIDAR PEJOVIĆ KAO PROUČAVALAC
CRNOGORSKE KNJIŽEVNOSTI XIX VIJEKA**

Svojom ukupnom pojavom i naučnim ostvarenjem Božidar Pejović sasvim sigurno spada u red utemeljivača i najznačajnijih imena savremene crnogorske književne historiografije. Iako prerano i tragično prekinuto, njegovo djelo čini izvjesnu cjelinu u okviru koje središnje mjesto pripada proučavanjima crnogorske književnosti XIX stoljeća. Rijetkoga dara da prepozna i rastumači estetski fenomen, lapidarnoga stila, silovite istraživačke energije i izuzetne erudicije, Pejović je ostavio neizbrisiv trag svojim ogledima o Njegošu, kratkom sintezom nacionalne književnosti XIX vijeka, pregledom perioda realizma te osobito neprevaziđenom monografijom o književnome djelu Stefana Mitrova Ljubiše.

Ključne riječi: *Božidar Pejović, istorija književnosti, crnogorska književnost, romantizam, realizam, Petar II Petrović Njegoš, Stefan Mitrov Ljubiša*

Božidar Pejović (Orasi, 1941 – Sarajevo, 1979) osobena je pojava u crnogorskoj i južnoslovenskoj književnoj historiografiji. Za samo trideset i osam godina, koliko je živio, i petnaestak godina prisustva na književnokriti-

čkoj sceni Pejović je ostavio četiri autorske knjige, osam priređenih izdanja i sedamdesetak oglada, prikaza i rasprava publikovanih u onovremenoj jugoslovenskoj periodici. Opus zamašan, zaokružen u smislu teorijsko-metodološke izgrađenosti, zavidne upućenosti i utemeljenosti uvida, no ipak nedovršen, u nagovještaju širokih poteza i sinteza koje su se od toga rijetko vrijednoga i darovitog književnoga historičara tek mogle očekivati.

Ukupni Pejovićev opus mogli bismo podijeliti u dva segmenta. S jedne strane nalaze se njegovi književnokritički osvrti i eseji u kojima je znalački, s izuzetnim ošjećajem za mjeru i darom da jednom sintagmom ili pak lucidnim, kratkim komentarom ukaže na čvorišni problem književnoga teksta, pratio tokove tadašnje jugoslovenske književne produkcije. Neki od naslova tih prikaza najbolje ilustruju njegov književnokritički pristup, uobličeni vrhunskim esejističkim stilom: „Dijalog sa đavolom (pred samoćom Lalićeve 'Lelejske gore')“, „Ishodište raskida“, „Zasvođenost bola“, „U traganju za suštinom i oblikom“, „Duh rastakanja i ironije“... Nerijetko su predmet njegova književnokritičkoga interesovanja bili i crnogorski pisci (M. Lalić, M. Vešović, D. Kiš, S. Bulajić, V. Milošević, M. Glavurčić...). Premda se još kao student na grupi za istoriju jugoslovenskih književnosti i srpskohrvatski jezik Filozofskoga fakulteta u Sarajevu, 1964. godine, počeo oglašavati esejima i književnokritičkim priložima u domaćoj periodici, te je u domenu književne kritike ostavio značajan trag, Pejović je po svojim primarnim interesovanjima i ostvarenjima zapravo historičar književnosti. Kao dugogodišnji rukovodilac Kolegija za srpski i hrvatski romantizam Filozofskoga fakulteta u Sarajevu, Pejović je, razumljivo, najveći dio svojega književnoistorijskoga angažmana posvetio upravo piscima južnoslovenskoga romantizma. Otud ogledi o Mažuraniću, Radičeviću, Preradoviću, Kostiću, Zmaju, te posebna priređena izdanja tih pisaca. No pored interesovanja za epohu romantizma, Pejović je, u tome domenu, dao vidan doprinos izučavanju srpske književne historiografije, posebno priređivanjem hrestomatije *Stojan Novaković i filološka kritika*, a njegova razudena interesovanja vidljiva su i u tekstovima vezanim za usmenu književnost, Andrića, Matoša...¹ O tome segmentu njegova opusa vrijedno je zapažanje Novice Petkovića, njegova kolege s Filozofskog fakulteta u Sarajevu: „Ali ma koliko da je razgranato njegovo interesovanje, ono je bilo najplodotvornije i za nas dragoceno onda kad se sužavalo ka tačno određenim, katkad neprimetnim pojavama u velikim tekstovima i kod velikih naših

¹ Up. Čedomir Drašković, „Prof. dr Božidar Pejović“, *Bibliografski vjesnik*, god. XIII, br. 1, Cetinje, 1984, str. 106–127. V. i: Čedomir Drašković, „Bio-bibliografija prof. dr Božidara Pejovića“, u knjizi: Božidar Pejović, *Studije i ogledi o crnogorskoj književnosti XIX vijeka*, priredio Aleksandar Radoman, Matica crnogorska, Cetinje, 2010, str. 633–673.

pisaca. Ovo je sužavanje – što je posebno zanimljivo – išlo uporedo sa Pejovićevim zrenjem...“² Ostajući izvan dominantnih tokova onovremene jugoslovenske akademske nauke o književnosti, kako onih pozitivističke orijentacije tako i onih bliskih marksističkoj kritici, Pejović se svojim usmjerenjem na sâm tekst i nastojanjima da na nov način pročita i rastumači fenomene književnoga umjetničkog djela približava referentnim tendencijama savremene teorije književnosti, ponajviše onima strukturalističkoga smjera.

Središnje mjesto Pejovićeva opusa zauzimaju istraživanja crnogorske književnosti XIX vijeka. Tu, u prvome redu, mislimo na njegovu doktorsku disertaciju *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, odbranjenu na Filozofskome fakultetu u Sarajevu 1972, a objavljenu 1977. godine.³ Osim za Ljubišu, Pejović je kontinuirano pokazivao interesovanje i za drugu veliku ličnost crnogorske književnosti XIX vijeka – Petra II Petrovića Njegoša. Već u njegovoj prvoj knjizi – *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*⁴ naći će se tri oglada o Njegoševu stvaralaštvu, radovi objedinjeni programskim naslovom „Za novi pristup Njegošu“, kojima se skreće pažnja na neke zanemarene, nedovoljno proučene ili nerazjašnjene elemente u Njegoševim najznačajnijim djelima, *Luči mikrokozma* i *Gorskom vijencu*. To su ogledi „Pjesnikov život u mitosu“, „Herkulova čaša“ i „Tragedija unifikacije u Gorskom vijencu“.

U radu „Pjesnikov život u mitosu“ Pejović raspravlja o stilskim formacijama kojima pripada Njegoševo djelo. Polazeći od premise da se sve do pojave *Luče mikrokozma* pjesnik nalazio „u procijepu između klasicizma i romantizma“, Pejović upravo *Luču* određuje kao „Njegoševo prvo izrazito romantičko, veliko djelo“. Budući da je starija kritika *Luču* često tretirala kao klasicistički spjev, Pejović u tome radu nastoji opovrgnuti takvo shvatanje ukazujući na elemente poetike romantizma u *Luči mikrokozma*. Tako, za razliku od *Svobodijade*, đe se u invokaciji zaziva *muza*, što je karakteristična konvencija stilske formacije klasicizma, u *Luči mikrokozma* na tome se mjestu javlja *ideja*, što Pejović tumači na sljedeći način: „Ideja simboliše novi svijet, novu književnost i novu vjeru. Invokacija, dakle, gubi smisao pjesnikovog razgovora sa nekom nadređenom, zaštitničkom božanskom snagom a stiče smisao njegovog razgovora, koji je u stvari, unutrašnji monolog, sa samim sobom, sa božanstvom stvaranja koje je u njemu samom. Na taj način je

² Novica Petković, „Pomiriti starinsko i moderno“, *Politika*, br. 24087/25, Beograd, 1980, str. 12.

³ Božidar Pejović, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Svjetlost, Sarajevo, 1977.

⁴ Božidar Pejović, *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*, Svjetlost, Sarajevo, 1974.

klasicistička invokacija izgubila svoju funkciju i smisao, a ostvarena je nova, romantička invokacija koja nadahnuće, snagu imaginacije i pjesničkog izraza traži ne izvan nego u samom pjesniku.⁵ Time se, prema Pejovićevu mišljenju, tipična klasicistička konvencija transformiše u romantičarsku, a dva invokacijska simbola, muza i ideja, odslikavaju dvije pjesničke mitologije – staru i novu – te binarne parove paganstvo : hrišćanstvo i klasicizam : romantizam. Prateći genezu prisustva motiva pjesnika, sa snažnom romantičarskom komponentom, u Njegoševoj ranoj poeziji Pejović naglašava da se u *Luči* susstiču mnogi odgovori na pitanja vezana za prirodu, moć i poziciju pjesnika: „Nastavljajući se na ranije svoje stavove o pjesniku i pjesničkoj kreaciji, Njegoš je u uvodnoj pjesmi *Luče, Posvećenog g. S. Milutinoviću*, problematizovao pitanje pjesnika i u odnosu prema saznanju filozofa i u odnosu prema intuitivnom prodiranju u tajnu čovjekove sudbine i tajnu zastvarnog.“⁶ Pejović ističe kako je kod Njegoša pjesnik predstavljen kao sveti duh čiji su „glas i dijalekt inspirativno i po jačini određeni nebom i tvorcem“, te da „jedino njegov pogled, njegovu misao provodi 'luča svjetla' dok su sve ostale ljudske misli i pogledi 's mrakom ugašeni'“. S obzirom na takvu poziciju pjesnika u djelu on ukazuje na neophodnost preispitivanja značenja naslovne sintagme spjeva *Luča mikrokozma*. U opreci prema tradicionalističkoj kritici koja je pojam *mikrokosmos* tumačila kao „mali svijet, čovjek“, a sintagmu *luča mikrokozma* kao „svjetlost, misao tog malog svijeta“, Pejović predlaže, pronalazeći u samom tekstu obilje ubjedljivih argumenata za to, drugačiju, smjelu semantičku odgonetku toga problema, zaključujući: „Naslovni simbol Njegoševog djela, metaforu *luča mikrokozma* treba razumjeti tako da ona označava, sasvim na pozicijama romantizma, *pjesnika kao svijet u malom*. Jedino taj mali svijet ima svoju svjetlu luču, Ideju, koja dopire do vrata sveopšte tajne čovjeka.“⁷ Na drugom mjestu dodaje: „U suštini, *Luča* je kompleksno problematizovan romantičarski mit o pjesniku kao bogomdanom kreatoru, o pjesniku kao pozitivnom demiurgu, koji ima moć da, podobno bogu, stvara nove svjetove. (...) Sve to govori da je Njegoš, predstavljajući svoj 'život u mitosu', problematizovao i predstavio mit o romantičarskom pjesniku, te da otuda metafora *luča mikrokozma* prije svega označava taj mit, a zatim, preko toga i iza toga, i mit o čovjeku uopšte.“⁸ Kao druge bitne karakteristike poetike romantizma u *Luči* Pejović prepoznaje „obogotovorenu imaginaciju“, „antino-mijski spreg svjetlost – tama“, atmosferu melanholijske te sam jezik za koji je

⁵ Božidar Pejović, *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, 11.

⁶ Isto, 14.

⁷ Isto, 16.

⁸ Isto, 20.

Zoran Gluščević primijetio da je, natrunjen rusizmima, upravo u funkciji pjesnikove romantičke distance od svijeta njegovih ideja. Pejović, dalje, izdvaja dva fabularna nivoa *Luče*, „dvije priče“, jednu u kojoj se pjesnikova ideja, njegov duh, javlja kao glavni junak i drugu, „ogledala prošlosti“, u kojoj pjesnik, kao ljudsko biće, ne učestvuje. Ukazujući na povezanost i funkciju tih dvaju komplementarnih „priča“, on primjećuje da ti elementi strukture djela imaju paralelu na jednom drugom nivou – očituju se, naime, i u onom strukturalnom odnosu koji, prema njegovu mišljenju, manifestuje dva osnovna zadatka *Luče* – onaj „koji se sastoji u tome da što bolje predstavi pjesnikov 'život u mitosu' po uzoru na mit o romantičkom pjesniku“ i drugi „da se preko tog mita odgonetne sveopšta tajna“.⁹ Rezimirajući cjelokupnu problematiku, Pejović u zaključku podvlači kako dalja proučavanja *Luče* ne bi trebalo zasnivati na tumačenjima koja tom djelu nameću čisto filozofsko-spekulativnu osnovu, već bi to djelo valjalo sagledavati, u prvome redu, u kontekstu romantičarske estetike. Premda su od vremena pisanja toga instruktivnog ogle-da prošle gotovo četiri decenije, čini se da u savremenoj njegošologiji, bar po tome pitanju, nije bilo nekih značajnijih promjena. Pejović ogled u kojem je minuciozno i lucidno pokazao da *Luča* pripada poetici romantizma zaključuje riječima: „Ako je Njegoš prilikom stvaranja tog djela želio da okuša, kako je sam rekao, 'neograničenost voobraženija u duhu pjesničkom', on je to kušanje usmjerio, na bitno romantičarski način, ka dominantnoj energiji romantičkog stvaranja – ka pjesniku i njegovoj intuiciji.“¹⁰

U radu „Herkulova čaša“ Pejović se osvrće na problem alegorijske prirode *Luče mikrokozma* i njegov tretman u naučnoj i stručnoj literaturi. Rad je, zapravo, polemički intoniran u odnosu na tumačenje srpskog historičara književnosti Miodraga Popovića, koji je tvrdio da je Njegoš u *Luči* ovaplotio svoj ideal svedržitelja. Kritikujući Popovićev pozitivistički pristup problemu, selektivnost u izboru dokaznoga materijala za tezu da je *Luča* „poetska apologija prosvećenog svedržavlja, puta koji je crnogorski vladar odabrao u nuždi“, kao i svođenje *Luče* na konkretnu događajnost, Pejović upućuje na univerzalnost iskustva iz kojeg je *Luča* ponikla te da se njen smisao „ne može izvoditi samo iz nacionalnog, pa ni iz pjesnikovog nacionalnog korijena misli“.¹¹ Akribijskom analizom nekih nedovoljno razjašnjenih stihova spjeva Pejović je pokazao izuzetnu upućenost u najsuptilnije probleme Njegoševa pjesničkog univerzuma, dajući time značajan doprinos savremenoj njegošologiji. Ubjedljivom argumentacijom da je koncept samodržavlja dijametralan

⁹ Božidar Pejović, *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, 25.

¹⁰ Isto, 26.

¹¹ Isto, 29.

osnovnome duhu Njegoševa pjevanja on opovrgava Popovićevu hipotezu te zaključuje: „Kao 'sin prirode – poet' Njegoš nije prihvatao nasilje, pa bilo ono i prosvijećeno, nad prirodom čovjeka. Zbog toga nije mogao odobriti da se iko blagotvori 'rad nesreće ljudske'. Ako je za njega put samodržavlja put slijepe ljudske slave, kao što se pri pažljivom čitanju može saznati iz *Luče*, onda je i čovjek na tom putu utomitelj zemaljske ljudske sreće. (...) Tražeći puteve ljudske sreće, našao ih je gdje se, i u preegzistenciji, i u egzistenciji gube pred mračnim dverima samodržavlja.“¹²

Završnim prilogom u segmentu „Za novi pristup Njegošu“ iz knjige *Problemski ogledi*, radom znakovitoga naslova „Tragedija unifikacije u Gorskom vijencu“, Pejović je pažnju usmjerio na drugo veliko Njegoševo djelo – *Gorski vijenac*. Dosljedno slijedeći vlastita interesovanja za „tamna mjesta“ književnoga teksta, Pejović samim naslovom, koji preciznije od kakve studije rezimira centralni problem djela, sugerše da će se u radu pozabaviti ključnim motivom vezanim za veliki spjev – „istragom poturica“. Pejović, naime, kani odgonetnuti kako krvavi čin istrage „u drami gubi genocidne oznake a stiče odlike i značaj krajnje delikatnog sredstva za dramsko, karakterološko i moralno, sukobljavanje i ispoljavanje *Gorskog vijenca*“.¹³ Prilog je podijeljen u nekoliko djelova od kojih svaki već sugestivnim naslovom nudi odgonetku pojedinih problema. U prvoj cjelini „Surovi zakon zbjega“ Pejović razmatra problem unifikacije s aspekta društveno-političkog konteksta predočenog u djelu, podvlačeći njegovu egzistencijalnu osnovu, pa primjećuje: „Istraga se ne dešava u zemlji u kojoj su prilike normalne, u kojoj se živi kao u bilo kojoj drugoj slobodnoj državi, nego u opkoljenoj, opsađenoj zemlji, u *zbjegu*, gdje vladaju izvanredne prilike i izvanredni zakoni, *zakoni zbjega*, i gdje je sve podređeno problemu opstanka, očuvanju slobode, časti i nacionalnog identiteta. (...) Dakle, sama istraga ima karakter uklanjanja elemenata koji borbu zbjega za opstanak i za očuvanje minimalne slobode u uslovima permanentne opsade iznutra podrivaju a u perspektivi budućeg razvoja čine je besmislenom i uzaludnom. (...) Drama života u opsadenosti, u svim vidovima njene poetske konkretizacije, centralna je tema *Gorskog vijenca*.“¹⁴ Dva modela unifikacije, u osnovi oštro suprotstavljena, vode neizbježnom dramskom sukobu, a takav kontekst je, po Pejovićevu mišljenju, osnova pjesnikova humanizovanja teme. U cjelini „Lanac simbola i sudbinsko u djelu“ Pejović analizira lanac simbola i znamenja kojima se nagovještava sudbinski rasplet drame, povlačeći paralelu sa *Lučom*: „Na jednom posebnom planu poet-

¹² Božidar Pejović, *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, 37.

¹³ Isto, 38.

¹⁴ Isto, 40–41.

ske vizije i spekulacije ta svijeca i pleme uspavano teškim snom ropstva spajaju se sa *Lučom mikrokozma*, sa onim snom kojim je čovjek uspavan i lučom koja ga krhko opominje anđeoske čistote prije nebeskog pada. U tom pogledu *Gorski vijenac* je poetska konkretizacija univerzalnog razmaha i sveljudskih vidika *Luče*.¹⁵ U narednome segmentu rada, naslovljenom „Prokleta zemlja“, Pejović skreće pažnju na u literaturi često prenebregavanu ulogu serdara Vukote i njegovu specifičnu poziciju u djelu. Ocjenjujući njegov stav izuzetnim, on ga analizira u odnosu na ključne nosioce različitih ideoloških tačaka gledišta u okviru crnogorskog korpusa, vladiku Danila i Vuka Mićunovića: „Preko viteškog zanosa Vuka Mićunovića iskazuje se 'pokoljenje za pjesnu stvoreno', ono vladličino 'mlado žito' kojemu je prije vremena došla žnjetva smrti. Ako se Vladličino uzmicanje od 'pjesne od užasa' snažnom i potresnom poetskom vizijom konkretizovalo u serdar-Vukotinom vapaju nad prokletom zemljom, zanos i snaga pjesma *Kola* konkretizovala se u Mićunovićevoj poeziji svetkovine smrti. Zbog toga je i sasvim logično i dramski motivisano što upravo Mićunović traži od serdara Vukote da kune. Posljednja dilema u drami otklonjena je tim činom“.¹⁶ Potpoglavlje „Antisizif“ dio je rada posvećen genezi lika vladike Danila. Pejović izvodi zanimljivu putanju Vladicina lika od pozicije Hamleta, preko Sizifa, do, u finalnom dijelu spjeva, uloge Antisizifa, obilježene stihovima „neka bude što biti ne može“: „Time je ne samo izražen Antisizif nego je osmišljen i apsurd grobničkog carstva lune i krsta, rastočena sva nesmislenost borbe i oprez prizemljarnog realiste.“¹⁷ Segment „Pjesnik metafizičar“ posvećen je osvjetljavanju lika igumana Stefana. Pejović ističe njegovu poziciju „filozofa istrage“, ali potcrtava i zanemarivanu stranu toga lika – onu pjesničku. Svojom pojavom, mislima, govorom, iguman Stefan je pjesnik, pa Pejović dodaje: „Takav pjesnik došao je među Crnogorce da ih, u presudnom času, obodri na borbu, da podžerže njen 'oganj sveti'. Otuda načelo opšte sukobljenosti u svijetu Iguman doživljava i iskazuje prije svega kao pjesnik koji 'lijepo i mudro zbori', isto onako kao što će pjesnički dočekati i doživjeti vijest o istrazi čineći spomen dušama 'vitezova našega naroda'“.¹⁸ Svoju zanimljivu i podsticajnu raspravu o problemu unifikacije u *Gorskom vijencu* Pejović zaključuje riječima: „Tragedija unifikacije, i njen moralni i metafizički značaj, ostvarili su se u prvom dijelu *Gorskog vijenca*. Tamo su se ispoljili i završili gotovo svi značajniji karakteri, iskazali se kao ljudske prirode, kao takvi se i sukobili oko

¹⁵ Božidar Pejović, *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, 44.

¹⁶ Isto, 46.

¹⁷ Isto, 48.

¹⁸ Isto, 50.

pristupa istrazi i na liniji vječitog pitanja i čuđenja – *što je čovjek, a mora bit čovjek*.¹⁹

Tekstovima objedinjenim segmentom „Za novi pristup Njegošu“ ne iscrpljuje se krug crnogorskih tema u knjizi *Problemski ogledi*. Završnu cjelinu te knjige, naslovljenu „Pravac jedne vertikale“, naime, čine ogledi „Stjepan Mitrov Ljubiša“ i „Andrić prema Njegošu“. Dok je ogled o Ljubiši zapravo rezime sveobuhvatnih Pejovićevih proučavanja toga našeg klasika XIX vijeka, sažetak koji će svoju cjelovitu i temeljnu razradu dobiti u izuzetnoj istorijskoknjiževnoj studiji „Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše“, u koju je ugrađen kao njen zaključak, dotle esej o Andriću i Njegošu dopire znatno dalje od pretpostavljene isključivo recepcijske perspektive. Andrićevi eseji o Njegošu kao „fenomenu svjetlosnog uma i poezije“ u Pejovićevoj interpretaciji tumače se iz prizme duhovne, poetičke i tematske bliskosti dvaju autora, lišeni često nametanog ideološkog bagaža, za kojim se osobito posezalo u novije vrijeme. Taj odnos sagledan je na nivou bliskosti misli, ideja i literarnih postupaka, te njihova univerzalnoga značenja: „Njegoša i Andrića spaja i zajednička osobina viših duhova – san o harmoniji, a spaja ih tim tješnje što i jedan i drugi kao pjesnici imaju specifičnu sudbinu čiji je osnovni znak poruka i sadržina Njegoševog stiha – *Rođeni smo u besudnu zemlju*“, primjećuje Pejović.²⁰

I u dvijema knjigama objavljenim nakon autorove smrti, publikovanim pod jednim naslovom *Cjeline i detalji*,²¹ nailazimo na radove o crnogorskoj književnosti. Da je Njegoš bio Pejovićeva stalna inspiracija i intelektualna preokupacija, svjedoči i prilog „Simovske rime u njegoševim stihovima (o jednom tamnom mjestu u Njegoševoj poeziji)“. I u tome radu dolazi do izražaja onaj kvalitet Pejovićeva postupka o kojem je pisao Novica Petković: „Tihi poslenik Božidar Pejović nerado je posezao za temama koje, već same po sebi, pobuđuju širu pažnju, ali jeste posezao za nekim ključnim književnim tekstovima, i to tako što je u njima izdvajao ili sporne ili skrovitije pojedinosti. Izdvojiti te pojedinosti i predložiti novo čitanje ili tumačenje, mislim da je to skromnost koliko i smelost, jer iza sebe skriva hrabrost da se o tačno naznačenim problemima određeno i jasno govori.“²² Analizirajući odnos dvi-

¹⁹ Božidar Pejović, *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, 50.

²⁰ Isto, 211.

²¹ Božidar Pejović, *Cjeline i detalji*, Svjetlost, Sarajevo, 1980; Božidar Pejović, *Cjeline i detalji II*, priređivač Staniša Tutnjević, Svjetlost, Sarajevo, 1991. Prvu knjigu *Cjelina i detalja* koncipirao je sam autor, dok je druga izašla zahvaljujući predanosti i trudu Staniše Tutnjevića, čime je Pejovićeva zaostavština u najvećoj mjeri sačuvana i objedinjena.

²² Novica Petković, isto.

ju verzija Njegoševe pozdravne pjesme iz pisama upućenih Vuku Karadžiću u razmaku od četrnaest mjeseci, a čiji su stihovi u kritičkoj literaturi olako tumačeni, a u jednom izdanju i preinačeni, Pejović pažljivo i s izvanrednom upućenošću u najsitnije pojedinosti problema ukazuje na to da razlike u varijantama nijesu tek proizvod slovne greške već da se u njima zapravo krije određena promjena raspoloženja Njegoša prema Vuku Karadžiću podstaknuta Vukovim odnosom prema Crnoj Gori i njenoj usmenoj književnoj baštini, koja će, kako naglašava Pejović, vjerovatno rezultirati Njegoševim antologičarskim radom – zbirkom *Ogledalo srpsko*: „Pošto je u Vukovoj radionici ostala da čami pjesmarica Todora Ikova Pipera, a na njemačkom se pojavila Vukova knjiga o Crnoj Gori i Crnogorcima, Njegoš se odlučio da vlastitom zbirkom 'čest svom narodu' učini pokazujući svijetu kakav je taj narod 'koji nikakve žrtve nije poštudio, samo da sačuva svoju slobodu'. Na linijama promjene Njegoševog odnosa prema Vuku, i vladichine riješenosti da sa crnogorske istorije, kako je to Ljubiša govorio, strese svaku čađ, mi i vidimo prave razloge koji su pjesnika naveli da mijenja smisao pozdravne pjesme Vuku od verzije kojoj jedino treba namjestiti jedan zarez da bude jasna i koja kipti ljubavlju i poštovanjem našem revnosnom spisatelju do one druge sa pozdravom uz opomenu zbog crnogorske stvari.“²³

U prvoj knjizi *Cjelina i detalja* nahodi se i kraća studija „Tokovi realizma u Crnoj Gori u doba njene samostalnosti“. Tom dragocjenom sintezom ponuđena je prvi put u crnogorskoj istoriografiji cjelovita slika jedne stilske formacije u okviru istorije crnogorske književnosti. Istina, Pejovićev okvir nešto je širi, što autor i sam konstatuje – skicirajući društveno-političke i kulturne okolnosti u Crnoj Gori XIX vijeka, Pejović ističe ulogu i značaj prisustva brojnih izvanjaca, pa se stoga opredjeljuje da tokove realizma sagleda ne samo u okviru crnogorske književnosti već u kontekstu sprege te literature i podsticaja koji su joj nudili izvanjci, kao pokretači kulturnoga života. Podsećajući na skromne rezultate prethodnih istraživača koji su se bavili tim periodom crnogorske književnosti, Pejović formuliše stav da se tokovi realističkoga stvaranja u Crnoj Gori mogu pratiti u nekoliko rukavaca – prvi je onaj u Njegoševu djelu, drugom pripada stvaralaštvo Stefana Mitrova Ljubiše i Marka Miljanova Popovića, dok se treći vezuje za pjesništvo članova Nikolina cetinjskoga književnog salona. Iako je u literaturi isticano da je Njegoš prošao kroz nekoliko faza stilskega razvoja, Pejović prvi skreće pažnju da se već u pjesmi „Trojica nas nasamo, jedan drugog ne vidi“, iz 1844. godine, može prepoznati gotovo programska kritika poetike romantizma. Zaokret ka realizmu ostvaren je u *Lažnome caru*, đe već u predislloviu razabiramo elemente realizma kao Njegoševe eksplicitne poetike. Pejović i u promjeni stil-

²³ Božidar Pejović, *Cjelina i detalji*, Svjetlost, Sarajevo, 1980, 64–65.

skog izraza u *Lažnom caru*, za koji veli da je „dobio smiren, razgovoran ton i psihološku boju usmene sintakse, koji su dolazili iz oslanjanja na *pričanje*, kao tipični oblik naracije Crnogoraca“, detektuje elemente realističke poetike. Kolebanje kritike povodom svrstavanja Ljubiše u kontekst romantizma ili realizma Pejović razrješava upućivanjem na Ljubišine tekstove iz kojih se mogu razaznati osnovi njegova programa, a oni se daju, u najkraćem, svesti na proklamovanje simbioze dvaju poetika. Pejović stoga zaključuje da je, duboko oslonjen na konkretnu istorijsku situaciju, Ljubišin realizam bio u funkciji prosvjetiteljstva: „Osnovni Ljubišin cilj bio je da se spoji teško spojivo, 'nedružina', kako je govorio: 'korist i zabava, pouka i šala', što nije drugo nego spajanje romantičarskog duhovnog ozarenja sa prosvetiteljskim, angažovanim, pa čak i utilitarnim smjernicama realizma u našoj književnosti i u našim društveno-političkim uslovima. A taj cilj je smjerao da izvede gotovo izrazitim realističkim stilskim sredstvima.“²⁴ „Najveći folklorni pjesnik crnogorskog čojstva i junaštva“ Marko Miljanov, oslonjen na anegdotu kao osnovni izraz, izniče iz realizma usmene književnosti, pa je jedan od postulata njegova stvaralaštva – istinitost. Iz takvih osnova razvila se kod Crnogoraca istorijska pripovjedačka proza. S tim je u vezi i isticanje pojma čojstva, kao običajnog moralnog kodeksa i sastavnoga dijela koncepta Crnogorstva, onakvog kakvo ga je, kao „životno načelo“, definisao Jovan Pavlović 1884. godine. Pejović konstatuje: „Istovremeno, u pojmu čojstva nađena je univerzalna formula skladnog i zdravog kulturnog razvoja Crnogoraca, pa se zato i ističe da 'u pojmu čojstva leži pojam napretka, uljudnosti, kulture i civilizacije'. Treba reći da će ovaj pojam otada u crnogorskoj književnosti predstavljati *osnovno načelo* njenog idejnog razvoja, pa će joj vremenom, u sasvim novim društvenim okolnostima, davati i boju anahronosti“. Kao ključne protagoniste konstituisanja osobenoga realističkog izraza u književnosti Crne Gore XIX vijeka Pejović prepoznaje Sima Matavulja i Laza Kostića. On lucidno primjećuje kako je Matavulj iz Crne Gore otišao kao slavni realistički pripovjedač, a Kostić kao razočarani romantičar, što tumači činjenicom da je vrijeme epike u stihu bilo već davno prošlo, a dolazilo je vrijeme epske proze i realističkoga izraza. Dajući presek realističkih koncepcija Kostića i Matavulja, te ukazujući i na značaj Jovana Pavlovića i Laza Tomanovića, Pejović primjećuje da je njihovim djelovanjem u Crnoj Gori bila stvorena idejna osnova za „razvoj književnog izraza koji je nicao na spoju romantizma i realizma“, pa rezimira: „Ta književnost je prije svega prihvatila istinitost događaja o kojima govori, narodne umotvorine, posebno anegdotu, kao osnovu pripovijedanja i *kazivanje* kao realistički izraz naracije. Ona je u jugoslovenskim književnostima razvila jednu sasvim osobenu, a za Crnogorce tipičnu

²⁴ Božidar Pejović, *Cjeline i detalji*, Svjetlost, Sarajevo, 1980, 157.

formu pripovijedanja i razgovora – *pričanje* i čije su odlike jezgrovitost, dinamičnost, protkanost šalom, ali i začinjenost gnomskim izrazom i besjedničkom naracijom. To pričanje je više bilo scenično nego deskriptivno, u njemu se više razgovaralo nego opisivalo, pa je nužno imalo i ritam i karakter dramskog prikazivanja. Anegdota mu je bila počelo, a kratka priča svrha.²⁵

U enciklopedijskoj sintezi „Crnogorska književnost XIX vijeka“, najprije objavljenoj u okviru enciklopedijske jedinice „Crnogorci – Književnost“ u drugom izdanju *Enciklopedije Jugoslavije*,²⁶ a potom i u knjizi *Cjeline i detalji II*, Pejović je sublimirao svoja dugogodišnja izučavanja toga perioda crnogorske književnosti dajući vrijedan doprinos savremenoj crnogorskoj književnoj historiografiji. Već u uvodnoj rečenici određuje se prema stilskim strujanjima što su obilježila taj period skicirajući mogući obris književnoistorijske periodizacije: „Po dominantnom stilskom izrazu i vladajućim književnim idejama ovo razdoblje predstavlja epohu romantizma, ali se po trajanju starih i pojavi novih književnih pravaca periodizacijski razlaže na period prožimanja književnih stilova i na period prelaza od romantizma ka realizmu. Njihovu unutrašnju granicu obilježava pojava umjetničke pripovijetke sedamdesetih godina, a kraj epohe označava pobjeda realizma kao književnog metoda u prvoj i drugoj deceniji XX vijeka.“²⁷ Prvi period karakterišu počeci književnoga života, romantičarske književne ideje prožimaju se s idejama prosvijećenosti, dok su najrazvijeniji pjesnički oblici epska pjesma, spjev i istorijska drama, pa oda, himna i alegorija, a tematski najzastupljenije su rodoljubiva i misaona te u manjoj mjeri i ljubavna i didaktička poezija. Skicirajući u nekoliko poteza portrete Petra I Petrovića i Antuna Kojovića, Pejović najviše prostora daje najznačajnijoj ličnosti te epohe – Petru II Petroviću Njegošu nudeći sažet pregled razvojnih faza njegova pjevanja, od usmene pjesničke tradicije i iskustava klasicističke poezije do vrhunskih pjesničkih ostvarenja u tri velika spjeva. „Čista“ romantičarska koncepcija lirike dosljednije se pojavljuje tek u poeziji Stevana Perovića Cuce, pjesnika „bajronovskog osjećanja svijeta“. U *periodu od romantizma ka realizmu* dolazi do dinamizacije kulturnoga života, zagovara se „zdravi realizam“ kao izraz narodnih ideala, a u državopolitički koncept promovirše se crnogorstvo, kao životno načelo Crne Gore. Takvo usmjerenje bitno je uticalo na formiranje svijesti o posebnosti Crnogoraca i uobličenje specifičnoga književnog izraza. Na razvoj poezije presudno utiče knjaz Nikola I Petrović, čija su ostvarenja

²⁵ Božidar Pejović, *Cjeline i detalji*, Svjetlost, Sarajevo, 1980, 165.

²⁶ *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, CRN–D, JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1984, 130–132. Ostale djelove te jedinice napisao je Radoslav Rotković.

²⁷ Božidar Pejović, *Cjeline i detalji II*, priređivač Staniša Tutnjević, Svjetlost, Sarajevo, 1991, 303.

podređena njegovim dinastičkim i političkim ciljevima da tek u rijetkim stihovima dostignu rafiniraniji pjesnički izraz. Pored značajnoga broja njegovih epigona, Pejović pominje i Jovana Popovića-Lipovca kao pisca nešto čistijega i samostalnijeg izraza. Njegoševsku inspiraciju i postupak Pejović prepoznaje u jednoj hajdučkoj elegiji Marka Miljanova, dok elemente modernoga senzibiliteta i izraza pronalazi u pjesmama Borislava Minića. Za dramu Pejović konstatuje da se razvija pod uticajem romantizma i istorijske drame u stihu, a kao uspjelija djela izdvaja „Balkansku caricu“ i „Knjaza Arvanita“. Rane komedije, knjaza Nikole i Đura Špadijera, zasnovane su na narodnome govoru i imaju didaktički karakter. Pejović naglašava da se pripovjedačka proza razvija iz oblika usmenoga pripovijedanja i da od početka u sebi nosi realističnost njegova izraza. Prelazni oblik od narodne ka umjetničkoj prozi predstavljaju neke priče Vuka Vrševića dok je složenija pripovjedna ostvarenja dao Stefan Mitrov Ljubiša, „osnivač istorijske pripovijetke i kratke šaljive priče u crnogorskoj književnosti“, na koga se ugledaju brojni pisci manjeg značaja. Pejović ističe još i anegdotske pripovijetke Marka Miljanova Popovića, koje su kodifikovale osnovna moralna načela glavnoga tipa junaka u crnogorskoj književnosti XIX vijeka, ali ukazuje i na začetke humorne destrukcije toga modela već u djelu Sima Šobajića. Zreliju realističku deskripciju Pejović prepoznaje u zbirkama Radovana Perovića Nevesinjskog. Kao najznačajnijega kritičara kraja XIX stoljeća – kad je ta disciplina nauke o književnosti tek u začetku u nas – Pejović izdvaja Lazara Tomanovića. Pa iako sama forma enciklopedijske sinteze nameće određena ograničenja te zahtijeva punu usredsrijeđenost i preciznost, s ove distance čini se da je Pejović u tome kratkom pregledu crnogorske književnosti XIX vijeka, manicom izuzetnoga poznavaoa kome ne promiču ni oni manje vidljivi fenomeni i autori čije mjesto u kanonu nacionalne literature nije ni izbliza obezbijeđeno, uspio prepoznati i naznačiti sve bitnije tendencije, približiti najznačajnije autore i najvrednija djela te ponuditi valjani model književnoistorijske periodizacije.

Doktorsku disertaciju o književnome djelu Stefana Mitrova Ljubiše Božidar Pejović odbranio je na Filozofskome fakultetu u Sarajevu 1972. godine pred komisijom koju su činili Midhat Begić, Branko Milanović i Zdenko Lešić. Ta je disertacija kao knjiga, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, objavljena tek 1977. godine a njena je pojava koincidirala s naglim rastom naučnoga interesovanja za tu značajnu i do toga trenutka prilično neproučenu ličnost crnogorske književne istorije. Prvo je 1976. godine Crnogorska akademija nauka i umjetnosti organizovala u tadašnjem Titogradu i Budvi veliki naučni simpozijum o Ljubiši, a iste godine publikovan je i zbornik s tog simpozijuma, na kojem je i Pejović učestvovao. Zatim su se u nekoliko narednih godina pojavile još dvije dragocjene istorijskoknjiževne mono-

grafije o Ljubiši – *Pripovijedanje kao opsesija* Nova Vukovića, 1980. godine, i *Tragajući za Ljubišom* Radoslava Rotkovića, 1982. godine. Dodamo li tome i knjigu *Transformacije i strukture* Milorada Nikčevića, iz 1982. godine, koju najvećim dijelom čini komparatističko sučeljavanje Ljubiše i Njegoša, postaje jasno da je Ljubiša krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XX vijeka, više od kojega drugog pisca, dospio u centar pažnje crnogorske književne historiografije.²⁸

Ocjena koju je o Pejovićevoj knjizi izrekao Novo Vuković još 1979. godine da ona „predstavlja, sigurno, najcjelovitiju i najstudioznije napisanu knjigu o tom velikom našem pripovjedaču“²⁹ aktuelna je i danas, tri decenije nakon što je formulisana. Monografija *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše* zasnovana je na sveobuhvatnom uvidu u književni svijet Stefana Mitrova Ljubiše, a njome je Pejović iskazao vanrednu istraživačku strast i izuzetnu teorijsko-metodološku osposobljenost proničući kako u vantekstovne relacije i odnose tako i u najsitnije probleme strukture teksta. Studija je podijeljena u tri cjeline. U prvome dijelu Pejović je naznačio niz problemskih segmenata vezanih za Ljubišino djelo, njegovu identifikaciju, recepciju, interferencije, izvore i uzore. Drugi dio knjige posvećen je *Pripovijestima crnogorskim i primorskim*, dok se u trećem dijelu raspravlja o *Pričanjima Vuka Dojčevića*.

Već u uvodu prvoga dijela knjige, tekstu koji je nastao 1977. godine, pet godina nakon što je disertacija odbranjena, Pejović Ljubišu smješta u konkretan historijski i književnoistorijski prostor: „Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše nerazlučivo je uvedeno u sadržajne tokove, misao i izraz crnogorske književnosti, koja je njime i stekla osnove za razvoj vlastitog načina pripovijedanja i za duhovno oblikovanje pripovjednog bića Crnogoraca.“³⁰ Pejović naglašava da je u Ljubišino vrijeme crnogorstvo kao sublimat fenomena čojstva i junaštva bilo proglašeno zdravim osnovom daljeg razvoja crnogorskoga naroda te da je i sam Ljubiša proizašao iz toga okrilja i postao pripovjedač toga svijeta. Ukazujući na Ljubišin dug crnogorskom usmenom

²⁸ Da interesovanje za Ljubišino djelo ne jenjava ni na prijelazu vjekova, dokazuju nekolika naučna skupa i zbornika posvećena tome piscu organizovana u posljednjih desetak godina, a posebno nove knjige o Ljubiši: v. Đuro Pejanović, *Ljubišino djelo u svjetlu književne kritike i istorije književnosti*, Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Podgorica, 1996; Vuk Cerović, „*Pričanja Vuka Dojčevića*“ *Stefana Mitrova Ljubiše*, Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Podgorica, 2000; Vojislav P. Nikčević, *Ljubišina jezička kovnica: od talijanaša do narodnjaka*, Crnogorski PEN centar, Cetinje, 2003; Radomir V. Ivanović, *Stefan Mitrov Ljubiša – prilog poetici*, Pegaz – Orpheus, Bijelo Polje – Novi Sad, 2003; Miodarka Tepavčević, *Jezik Stefana Mitrova Ljubiše*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2010.

²⁹ Dr Novo Vuković, „Prof. dr Božidar Pejović“, *Pobjeda*, br. 4997, 5. XI 1979, 13.

³⁰ Božidar Pejović, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Svjetlost, Sarajevo, 7.

iskazu i suptilno komentarišući problem tradicionalističke nacionalne identifikacije Ljubiše, Pejović zaključuje da se „Ljubišino djelo daje svestranije objasniti komparativnim samjeravanjem sa suvremenim mu književnim pojavama u literaturi srpskohrvatskog jezičkog područja, pri čemu je neophodno pomno voditi računa o činjenici da je tradicija crnogorskog naroda bila i matrica i kovnica toga djela, i da mu od nje potiču znakovi posebnosti.“³¹

Prije no se u drugom i trećem dijelu knjige usredsrijedi na Ljubišina najznačajnija djela, Pejović u prvom dijelu donosi pregled dotadašnjih proučavanja Ljubišina djela, daje izvjesnu periodizaciju tih proučavanja te instruktivne komentare i ocjene različitih stavova. Potom se usmjerava na razmatranje književnih veza i genezu njegova djela i stavova. I taj segment Pejovićevih razmatranja odlikuje zavidna širina poznavanja konteksta i minuciozna analiza. Posebnu pažnju Pejović poklanja Ljubišinu odnosu prema Vukovoj školi i Njegoševoj poeziji, de ukazuje da je od prvoga „prihvatio deklarativnu poetiku književnosti stvarane u narodnom duhu, a od drugog imanentnu poetiku i uzoran obrazac takvog stvaralaštva“.³² Pišući o Ljubišinih odnosima i dodirima sa drugim piscima, Pejović zapravo ocrtava razvojne faze Ljubišina stvaralaštva. U posebnome pak poglavlju raspravlja o odnosu romantizma i realizma kod Ljubiše, pa taj problem rezimira riječima: „Romantičarsko se ogleda u izboru motiva i junaka, a realističko u načinu realizacije tog izbora. Ono što ih objedinjuje jeste mjera koje se treba držati i u izboru predmeta i u njihovoj književnoj realizaciji.“³³

U drugome dijelu studije Pejović se upušta u sveobuhvatnu analizu Ljubišinih *Pripovijesti crnogorskih i primorskih*. Ovde se do najsitnijih pojedinosti raščlanjuje cijeli kompleks problema – od praćenja geneze pojedinih tekstova, određivanja njihove žanrovske strukture, odnosa predanja i istorijskoga u njima, analize funkcije i značaja folklornoga i istorijskoga, karakteristika modelovanoga svijeta te suptilnih opservacija o jezičkoj diferenciranosti svijeta pripovijesti i oblicima etnopsihologije, s osvrtom na humor i ritmizirane oblike u prozi. Pohvalnu ocjenu Pejovićeva književnoistorijskoga postupka u prikazu monografije dao je Vojislav P. Nikčević: „Pejović na početku Drugog dijela svoje radnje, služeći se analitičko-interpretativnim metodom, suptilno, potanko, zapravo do u tančine, raščlanjuje i komparira stilsko-jezičke izmjene koje je naš pisac vršio prilikom redigovanja svojih tekstova. Ispoljavajući sposobnost za minuciozno analiziranje karaktera tih izmjena utemeljenih na većem broju segmenata iz Ljubišinih pripovijesti, predstavljajući se kao proučavalac književnosti koji posjeduje sposobnost doživljavanja,

³¹ Božidar Pejović, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Svjetlost, Sarajevo, 8.

³² Isto, 33.

³³ Isto, 49.

sluh i odgovarajuće kriterije, oformljeno estetičko mjerilo ukusa za istančano tumačenje i vrednovanje literarnih pojava sa stilističkog stanovišta, tj. predispoziciju i teorijsku osposobljenost za vladanje najsavremenijim metodološkim instrumentarijem na književnom tekstu (...), na kojemu interpretator pokazuje ne samo svoje sposobnosti nego i valjanost vlastitog metodološkog instrumentarija, dr Pejović je ustanovio da je Ljubiša od samog početka svojega razvitka (...) imao pozitivnu književnu evoluciju uzlaznog karaktera.“³⁴

Primjenjujući metodološki obrazac istovjetan onome iz drugoga dijela knjige, Pejović se u trećoj cjelini usmjerava na cjelovitu analizu *Pričanja Vuka Dojčevića*. Pod kritičkom lupom ovđe su sagledani svi bitniji aspekti toga Ljubišina djela – kako izvori i karakteri pričanja, odnos prema predanju, tako i žanrovske distinkcije, te ponuđena moguća unutrašnja ciklizacija i osvjetljen fenomen humora. U Zaključku monografije, već objavljenom pod naslovom „Stjepan Mitrov Ljubiša“ u *Problemskim ogledima*, Pejović donosi sažetu sintezu svojih višegodišnjih proučavanja Ljubiše i rezimira: „Nastalo na liniji koju omeđava Vuk Karadžić i Njegoš, Ljubišino književno djelo, u njegovim najboljim stranama, javlja se kao izraz narodnog duha izveden do umjetničkog izražaja, kao osmišljen spoj oblika narodne književnosti i pripovjedačkog stvaralačkog subjekta. Njegov pripovjedački svijet, otkriven ispod kore istorije i sjaja legendi, istakao je nove junake, čovjeka zahvaćenog maticom istorije i pritisnutog mitom nacionalnih svetinja, ali i čovjeka koji na sve to gleda očima šale. Ljubišino mirno, neuzbudljivo, hroničarsko kazivanje, protkano šalom, govorom istorijskih data i tankočutnošću legende, označava početnu tačku stilske vertikale koja preko Matavuljevog djela ide do Andrićevih romanesknih hronika.“³⁵ Na vrijednost Pejovićeve monografije ukazuje i drugi značajni ljubišolog Radoslav Rotković: „Pejovićeva analiza nije impresionistička kritika Marka Cara već razuđena, strpljiva naučna analiza koja raspolaže svim instrumentima za precizna mjerenja i osluškivanja. Ovo je, doduše, i formalno prva knjiga o Ljubiši (...) prva obuhvatna slika jedne složene prozne tvorevine, ali vrijednost ove studije nije samo u tome što je prva već zato što je temeljita, nepristrasna, moderna.“³⁶

Svojom ukupnom pojavom i naučnim ostvarenjem Božidar Pejović sasvim sigurno spada u red utemeljivača i najznačajnijih imena savremene crnogorske književne historiografije. Iako prerano i tragično prekinuto, njegovo djelo čini izvjesnu cjelinu u okviru koje središnje mjesto pripada prouča-

³⁴ Dr Vojislav Nikčević, „Dr Božidar Pejović: KNJIŽEVNO DJELO STEFANA MITROVA LJUBIŠE“, *Bibliografski vjesnik*, br. 3, Cetinje, 1978, 158–159.

³⁵ Božidar Pejović, isto, 216.

³⁶ Radoslav Rotković, „Vrijedna studija o Ljubiši (Dr Božidar Pejović: KNJIŽEVNO DJELO STEFANA MITROVA LJUBIŠE)“, *Stvaranje*, br. 1, Titograd, 1979, 151.

vanjima crnogorske književnosti XIX stoljeća. Rijetkoga dara da prepozna i rastumači estetski fenomen, lapidarnoga stila, silovite istraživačke energije i izuzetne erudicije, Pejović je ostavio neizbrisiv trag svojim ogledima o Njegošu, kratkom sintezom nacionalne književnosti XIX vijeka, pregledom perioda realizma te osobito neprevaziđenom monografijom o književnome djelu Stefana Mitrova Ljubiše.

Bibliografija

- Drašković, Čedomir, „Prof. dr Božidar Pejović“, *Bibliografski vjesnik*, god. XIII, br. 1, Cetinje, 1984.
- *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, CRN–Đ, JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1984.
- Nikčević, Vojislav, „Dr Božidar Pejović: KNJIŽEVNO DJELO STEFANA MITROVA LJUBIŠE“, *Bibliografski vjesnik*, br. 3, Cetinje, 1978.
- Pejović, Božidar, *Problemski ogledi o književnosti srpskog i hrvatskog romantizma*, Svjetlost, Sarajevo, 1974.
- Pejović, Božidar, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Svjetlost, Sarajevo, 1977.
- Pejović, Božidar, *Cjeline i detalji*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.
- Pejović, Božidar, *Cjeline i detalji II*, priređivač Staniša Tutnjević, Svjetlost, Sarajevo, 1991.
- Pejović, Božidar, *Studije i ogledi o crnogorskoj književnosti XIX vijeka*, priredio Aleksandar Radoman, Matica crnogorska, Cetinje, 2010.
- Petković, Novica, „Pomiriti starinsko i moderno“, *Politika*, br. 24087/25, Beograd, 1980.
- Rotković, Radoslav, „Vrijedna studija o Ljubiši (Dr Božidar Pejović: KNJIŽEVNO DJELO STEFANA MITROVA LJUBIŠE)“, *Stvaranje*, br. 1, Titograd, 1979.
- Vuković, Novo, „Prof. dr Božidar Pejović“, *Pobjeda*, br. 4997, 5. XI 1979.

Aleksandar RADOMAN

**BOŽIDAR PEJOVIĆ AND HIS CONTRIBUTION TO THE STUDY
OF THE XIX CENTURY MONTENEGRIN LITERATURE**

With his overall appearance and academic achievement, Božidar Pejović certainly has a place among the founders and most important names of contemporary Montenegrin literary historiography. Although too early and tragically interrupted, his work has a certain unity, the central place of which belongs to his study of the XIX century Montenegrin literature. Having a rare gift to recognize and interpret an aesthetic phenomenon, as well as great energy and erudition, Pejović left an indelible mark with his works on Njegoš, a short synthesis of the XIX century national literature, Realism period review, and especially with his unsurpassed monography on the literary work of Stefan Mitrov Ljubiša.

Keywords: *Božidar Pejović, history of literature, Montenegrin literature, romanticism, realism, Petar II Petrović Njegoš, Stefan Mitrov Ljubiša*